

УДК 343.627(477)

Кирило Олександрович Черевко,
кандидат юридичних наук
(Харківський національний університет
внутрішніх справ, Харків)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 150¹ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У статті зосереджується увага на розмежуванні складів злочину, передбачених ст. 304 та 150¹ КК України, також на суб'єктивних ознаках останнього.

Ключові слова: дитина, людина, батьки, жебрацтво, втягнення, використання, злочин, склад злочину.

Постановка проблеми. Конституція України проголошує людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку в державі найвищою соціальною цінністю (ст. 3). Процеси, що відбуваються на сьогоднішній день в Україні, пов'язані з реформуванням правової системи і змінами у законодавстві, саме вони впливають на вдосконалення правового регулювання як інтересів суспільства в цілому, так і окремих його членів. Звичайно, чи не головну роль тут відіграє правове забезпечення охорони прав та інтересів саме дитини як майбутнього кожної країни. Правову основу захисту дітей від протиправних посягань складає вітчизняне та міжнародне законодавство. Правопорушення щодо дітей посягають на їх нормальний розвиток, честь, гідність, недоторканність, основи суспільної моралі у сфері їх виховання, що значно впливає на рівень злочинності в цілому та дитячої зокрема. Одним із та-

© Черевко, К. О., 2015

ких небезпечних діянь є використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150¹ Кримінального кодексу (далі – КК) України)).

Велика кількість дітей щорічно потерпає від злочинів, але не ведеться статистика повного та достовірного обліку потерпілих залежно від їх віку та вчинених проти них злочинів, тому ці показники не можна проаналізувати в цілому по Україні та в окремих її регіонах. Через те, що дитина не завжди усвідомлює факт вчинення злочинного діяння щодо себе, ці злочини мають високий рівень латентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання кримінально-правової характеристики та запобігання використанню дитини для заняття жебрацтвом розглядалися в працях багатьох вчених, зокрема, Ю. В. Бауліна, А. Б. Благої, Ф. Г. Бурчака, В. В. Вітвіцької, С. Ф. Денисова, В. П. Ємельянова, І. П. Лановенко, В. Ф. Мороза, І. О. Топольскової, І. М. Даньшина, О. М. Джужи, О. М. Костенко, Л. М. Кривоченко, О. М. Литвинова, В. А. Ломаки, П. С. Матишевського, Г. М. Міньковського, В. О. Навроцького, А. П. Пермінової, Є. В. Фесенко, Н. С. Юзікової та ін.

У 2012 р. І. В. Дегтярьовою захищено дисертацію на тему «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом : кримінально-правова та кримінологічна характеристика і запобігання». Додамо, що значну увагу в роботі приділено саме кримінологічним аспектам, тоді як деякі питання кримінально-правової характеристики, розкриття яких і є **метою** цієї статті, залишаються актуальними і на сьогоднішній день.

Виклад основного матеріалу. На практиці особливої уваги потребує питання розмежування злочинного діяння, що полягає у використанні малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150¹ КК України) та втягненні її у жебрацтво (ч. 2 ст. 304 КК України). Більшістю вітчизняних вчених із метою відмежування названих кримінально-караних діянь пропонується в першому випадку розуміти під ним умисне схилення дитини до випрошування грошей чи інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб, що передбачає вчинення дитиною свідомих активних дій. У другому ж випадку дитина, яку особа втягує в заняття жебрацтвом, розглядається цією особою не як людина, а як корисна річ, що своїм видом спонукає інших осіб до безоплатної передачі певних матеріальних цінностей.

Принципова відмінність між поняттями «втягнення» та «використання» полягає в наступному. «Втягнення» – це схилення дитини до злочину або іншої негативної девіації, тобто здійснення дитиною активної протиправної або аморальної дії (крадіжки, шахрайства, вживання спиртних напоїв, жебракування та ін.). «Використання», у свою чергу, означає сприйняття злочинцем дитини не як людини, а як корисної для нього речі, що своїм видом спонукає інших осіб до безоплатної передачі

певних матеріальних цінностей (грошей, продуктів та ін.). Отже, у цьому розумінні дитина є знаряддям вчинення антигромадських дій, будучи одночасно беззахисною жертвою правопорушника [1, с. 55].

Порівнявши ст. 150¹ та ст. 304 КК України щодо ознак потерпілого, В. В. Кузнецов визначив суттєві відмінності. Наприклад, він пише про те, що за ст. 150¹ КК України потерпілий є малолітньою особою (до 14-річного віку), а за ч. 1 ст. 304. КК України – неповнолітньою (до 18-річного віку), хоча в ч. 2 ст. 304 КК України йдеться й про малолітнього. Науковець вважає, що ця відмінність носить досить умовний характер, та наголошує також на тому, що за ст. 150¹ КК України потерпілий через свій вік не усвідомлює факту використання його як фактичного «знаряддя» для жебракування, а за ст. 304 КК України – усвідомлює [2, с. 195].

На нашу думку, при притягненні до кримінальної відповідальності за вчинення протиправних дій щодо своєї або чужої дитини особа, яка веде кримінальне провадження, повинна точно встановити вік дитини. Наприклад, якщо за ч. 1 ст. 304 КК України особа понесе відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (у пияцтво, заняття жебрацтвом, азартними іграми), а за ч. 2 ст. 304 КК України – у разі вчинення тих самих дій по відношенню до малолітньої особи, то згідно зі ст. 150¹ КК України – за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (систематичного випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб). І саме у цьому контексті перед особою, яка здійснює кримінальне провадження, постає питання тлумачення термінів: «використання», «схиляння», «втягнення», а також «систематичне».

Отже, використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (ст. 150¹ КК) слід відмежовувати від втягнення дитини в заняття жебрацтвом, передбаченого ч. 2 ст. 304 КК України, за такими ознаками.

По-перше, таке втягнення не означає використання дитини самою особою, що втягує.

По-друге, для втягування не є характерною мета отримання прибутку.

По-третє, не можна кваліфікувати як втягнення в заняття жебрацтвом дитину-немовля або іншу дитину, яка не усвідомлює факту втягнення, а також випадки залучення малолітнього до жебрацтва шляхом обману.

Слід звернути увагу, що відповідно до Сімейного кодексу України (п. 5 ч. 1 ст. 164) повнолітні мати(батько) може бути позбавлена(ий) судом батьківських прав, якщо вона(він) вдається до будь-яких видів експлуатації дитини, примушує її до жебракування. Із позовом до суду про позбавлення батьківських прав у цьому випадку мають право зверну-

тися один із батьків, опікун, особа, у сім'ї якої проживає дитина, заклад охорони здоров'я, навчальний або інший дитячий заклад, орган опіки, прокурор, а також сама дитина, після того, як вона досягла 14-річного віку (ст. 165 Сімейного кодексу України).

Під час кваліфікації потрібно пам'ятати, що під насильством у контексті ч. 2 ст. 150¹ КК України слід розуміти фізичне насильство у формі завдання удару, побоїв, мордування, катування, заподіяння легкого тілесного ушкодження тощо, а згідно із ч. 3 ст. 150¹ КК України насильство, так само як і погроза, про які йдеться у ч. 2 ст. 150¹ КК України, можуть бути застосовані не лише до дитини, а й до інших осіб (зокрема, до батьків дитини чи інших осіб, які намагаються протидіяти використанню дитини для заняття жебрацтвом). Щодо викрадення дитини з подальшим її використанням для заняття жебрацтвом, то його треба кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених ст. 146 і ч. 2 або ч. 3 ст. 150¹ КК України. Водночас тривале примусове утримування при собі малолітньої дитини під час її використання для заняття жебрацтвом не потребує додаткової кваліфікації за ч. 2 ст. 146, бо такі дії охоплюються ч. 2 ст. 150¹ КК України.

Не менш важливим при кваліфікації таких злочинів є факт примушування через погрозу застосування насильства. Зауважимо, що в контексті ст. 150¹ КК України під погрозою застосування насильства варто розуміти висловлення реального наміру негайно або в майбутньому заподіяти особі фізичну шкоду. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, поєднане з погрозою вбивством, повністю охоплюється ч. 2 ст. 150¹ КК України і додаткової кваліфікації за ст. 129 КК України не потребує. Проте таке саме діяння, поєднане з погрозою знищення чужого майна загальнонебезпечним способом, кваліфікується за відповідною частиною ст. 150¹ і за ст. 195 КК України. Під вчиненням злочину повторно у ч. 2 ст. 150¹ КК України слід розуміти вчинення удруге діяння, передбаченого будь-якою частиною цієї статті. Це може статися, наприклад, коли особа вчинила діяння після того, як вона була затримана і притягнута до кримінальної відповідальності за аналогічне діяння. Слід додати, що вчинення досліджуваного злочину стосовно кількох (двох чи більше) дітей одночасно або в різний час також є вчиненням його повторно, оскільки у ст. 150¹ КК України слово «дитина» використано в однині [3, с. 244].

Підсумовуючи наведене, наголосимо, що повторність виникає незалежно від того, за вчинення одного або кількох злочинів, які є повторюваними, була раніше засуджена винна особа.

Звернемо увагу ще на один момент. Відповідно до ч. 2 ст. 28 КК України злочин визнається вчиненим за попередньою змовою групою

осіб, якщо його спільно вчинили декілька осіб (дві або більше), які за-здалегідь, тобто до початку злочину (зокрема, на стадії готування до нього), домовилися про спільне його вчинення. Домовленість повинна стосуватися спільності вчинення злочину – узгодження місця, часу, способу вчинення злочину, змісту виконуваних кожним із співвиконавців функцій (ролей) тощо.

Суб'єкт даного виду злочину – спеціальний. Наприклад, згідно з ч. 1 ст. 150¹ КК України ним є батьки або особи, які їх замінюють, (опікуни, усиновлювачі або піклувальники), із ч. 2 ст. 150¹ КК України – будь-які інші особи, крім батьків та осіб, які їх замінюють, а з ч. 3 ст. 150¹ КК України – батьки або особи, які їх замінюють, а також будь-які інші особи.

Отже, із певним ступенем ймовірності (спираючись на вивчення більше як ста електронних копій обвинувальних вироків судів) можна визначити значущі характерні риси особи, яка займається використанням малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Як правило, це особа жіночої статі (мати дитини), неодружена, має на утриманні 1–2 дитини (а подекуди й більше), має постійне місце проживання, з якого характеризується переважно посередньо, є громадянкою України, з неповною середньою освітою (а подекуди взагалі без освіти), безробітна і здебільшого раніше не судимою.

Таким чином, суб'єктом злочину може бути лише повнолітня (18 років) осудна особа, яка при цьому перебуває у спеціальному статусі по відношенню до дитини. У вчиненні злочинів більшість засуджених – це рідні батьки потерпілих, причому матері «надається» першість, а вже потім батько й особи, які замінюють батьків, або рідні, з якими проживають малолітні діти.

Тепер з'ясуємо, що законодавець укладає в поняття «батьки й особи, які замінюють батьків». Згідно з положеннями Сімейного кодексу України та Закону України «Про охорону дитинства» батьками та особами, які:

замінюють батьків, є лише ті особи, які мають право і на яких покладається обов'язок виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці;

батьками визнаються рідні батько і мати дитини, у тому числі ті, з якими дитина спільно не проживає, а також: 1 – усиновителі; 2 – приємні батьки; 3 – батьки-вихователі.

Як бачимо, особами, які замінюють батьків, відповідно до законодавства є: 1 – опікун, піклувальник; 2 – патронатний вихователі; 3 – фактичний вихователі (особа, яка взяла у свою сім'ю дитину-сироту чи

дитину, з інших причин позбавлену батьківського піклування). Якщо у дитини немає матері, батька або батьки не можуть із поважних причин забезпечити дитині належне утримання (у тому числі виховувати її та піклуватися про неї), особами, які замінюють батьків, можуть бути визнані баба і дід, повнолітні брат та сестра, а за відсутності у дитини матері, батька, баби, діда, повнолітніх братів та сестер або, якщо названі особи не можуть із поважних причин гарантувати дитині належне утримання (а також виховувати її та піклуватися про неї), мачуха і вітчим, які проживають із дитиною, а також інші особи, у сім'ї яких виховувалася дитина. Батьків може не бути у дітей-сиріт, підкинутих дітей, а також у дітей, від яких відмовилися батьки, чи безпритульних [4].

Слід звернути увагу на те, що особами, які замінюють батьків, не можна визнавати: осіб, які на правових підставах здійснюють виховання малолітньої дитини або нагляд за нею на підставі договору (*няня, гувернантка, домашній вчитель тощо*); працівників закладів охорони здоров'я, навчальних та інших закладів, які, у свою чергу, наглядають за дітьми і піклуються про них (*лікарні, будинки дитини, школи, дитячі садочки, оздоровчі табори, школи-інтернати тощо*) [4].

Стверджувати зазначене вище, нам дає підстави чинне законодавство, а саме: Цивільний та Сімейний кодекси України, закони України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. та «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 р.

На наше переконання, враховуючи статистичні дані, можемо сказати, що особи часто вчинюють злочини над дітьми у стані алкогольного сп'яніння, який дійсно є обтяжуючою обставиною. До речі, цей факт береться до уваги під час встановлення відповідальності за вчинені нею діяння. Щодо злочину, передбаченого статтею 150¹ КК України, то дуже часто має місце систематичне випрошування у сторонніх осіб грошей, речей та інших матеріальних цінностей з використанням при цьому малолітньої дитини саме у стані алкогольного сп'яніння.

Охарактеризуємо суб'єктивну сторону злочину. У цьому випадку мова повинна йти про вину у формі прямого умислу, оскільки обов'язковою ознакою його складу є мета – заволодіння грошима та іншими цінностями шляхом випрошування їх у сторонніх осіб, використовуючи при цьому малолітню дитину.

Заслугує на увагу позиція М. І. Хавронюка щодо кваліфікуючих видів злочину, передбаченого ст. 150¹ КК України. Зокрема, науковець пише, що розрізняється використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, вчинене:

- 1) стосовно чужої дитини;

- 2) із застосуванням насильства чи погрозою його застосування;
- 3) повторно;
- 4) особою, яка раніше вчинила один із злочинів, передбачених ст. 150, ст. 303 або ст. 304 КК України;
- 5) за попередньою змовою групою осіб [3, с. 247].

Далі М. І. Хавронюк про ставлення винної особи до наслідків пише, що воно знаходе свій прояв у спричиненні дитині середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень (ч. 3 ст. 150¹ КК України) і може характеризуватися тільки необережністю. Якщо ж має місце умисел (наприклад, винна особа навмисно залишила дитину випрошувати милостиню на сильному морозі, свідомо припускаючи, що через це дитина обморозить кінцівки, які будуть ампутовані), то діяння потребує кваліфікації за сукупністю злочинів, передбачених ч. 3 ст. 150¹ і ст. 122 чи ст. 121 КК України [3, с. 244].

Існують й інші думки. Так, І. В. Дегтярьова зазначає, що особливістю суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 150¹ КК України, є вчинення його тільки з прямим умислом [5, с. 9]. Повністю поділяємо таку точку зору. Інколи особи, що є прохачами, умисно завдають дитині тілесних ушкоджень, щоб викликати в перехожих жалість до себе, а також для досягнення мети – отримання прибутку (милостині) в більшому розмірі.

Слід звернути увагу на те, що з прийняттям нової редакції ст. 150¹ КК України у 2009 р. обов'язковою ознакою суб'єктивного складу злочину було визнано мету – отримання прибутку. Проте пізніше, у 2011 р., вказівку на обов'язкову мету вчинення злочину було виключено [5, с. 9].

На думку уже згадуваної нами І. В. Дегтярьової, таке рішення законодавця є цілком вірним, оскільки суспільна небезпечність злочину визначається не корисливим мотивом або метою отримання прибутку, а характером дій, які вчинені стосовно дитини, що негативно впливає на її фізичний і моральний розвиток, оскільки, якщо винний не отримав прибутку, але використовував малолітню дитину для заняття жебрацтвом, встановити мету неможливо [6, с. 230].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, аналізуючи вищесказане, у контексті ознак злочину щодо використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом можемо констатувати, що суб'єктом цього злочину слід вважати повнолітню, осудну особу, яка використовує малолітню дитину для жебракування, при цьому перебуває у спеціальному статусі по відношенню до дитини.

Суб'єктивна сторона складу злочину, передбаченого ст. 150¹ КК України, як ми переконалися, характеризується виною у формі прямого умислу. Щодо ставлення винної особи до наслідків, то у випадках умис-

лу винної особи та свідомого припущення, що у результаті певних дій дитина отримає тілесні ушкодження (середньої тяжкості чи тяжких), то діяння необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених відповідними статтями Особливої частини КК України.

Таким чином, дитина як особливий суб'єкт суспільних відносин завжди потребуватиме особливої уваги та належного, у першу чергу правового, забезпечення охорони своїх прав, а тому дослідження, спрямовані на удосконалення законодавства, завжди будуть актуальними та практично значущими.

Список використаних джерел

1. Гацелюк. В. О. Кримінальна відповідальність за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: історія трансформації законодавчої ініціативи / В. О. Гацелюк // Боротьба з правопорушеннями у молодіжному середовищі: вітчизняний та міжнародний досвід : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 2 червня 2010 р. – Донецьк, 2010. – С. 53–57.
2. Кузнецов В. В. Експлуатація дитини у вигляді жебракування / В. В. Кузнецов // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 6. – С. 191–199.
3. Хавронюк М. І. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом (коментар нового закону) / М. І. Хавронюк // Вісник Львівського університету: серія юридична. – 2009. – Вип. 49. – С. 244–249.
4. Цивільний кодекс України прийнятий Верховною Радою України 16 січня 2003 р. – Харків : Одиссей, 2009. – 424 с.
5. Дегтярьова І. В. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: кримінально-правова та кримінологічна характеристика і запобігання : автореф. ... дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / І. В. Дегтярьова. – Харків, 2012. – 20 с.
6. Дегтярьова І. В. Кримінально-правова характеристика об'єкта злочину, передбаченого ст. 150-1 КК України / І. В. Дегтярьова // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: зб. наук. статей. – Івано-Франківськ : ПНУ ім. Василя Стефаника, 2011. – Вип. 27. – С. 226–233.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2015.

Кирилл Александрович Черевко,

кандидат юридических наук

(Харьковский национальный университет внутренних дел,
Харьков, Украина)

ОТДЕЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРЕСТУПЛЕНИЯ, ПРЕДУСМОТРЕННОГО СТАТЬЕЙ 150¹ УГОЛОВНОГО КОДЕКСА УКРАИНЫ

Отдельные вопросы уголовно-правовой характеристики преступления, предусмотренного ст. 150¹ Уголовного кодекса Украины.

В статье сосредотачивается внимание на разграничении составов преступлений, предусмотренных ст. 304 и ст. 150¹ УК Украины, а также на субъективных признаках последнего.

Ключевые слова: *ребенок, человек, родители, попрошайничество, вовлечение, использования, преступление, состав преступления.*

Kyrylo O. Cherevko,

candidate of law sciences

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

SOME ISSUES OF CRIMINAL AND LEGAL CHARACTERISTICS OF A CRIME UNDER THE ART. 150¹ OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

The article focuses on the demarcation of corpus delicti under the Articles 304 and 150¹ of the Criminal Code of Ukraine, as well as on the subjective features of the latter.

It is affirmed that the fundamental difference between the concepts of "involvement" and "use" is as follows. "Involvement" is a child's inducement for a crime or other negative deviation, i.e. the active implementation of illegal or immoral actions by a child (theft, fraud, drinking, begging and, etc.). "Use" in turn means treatment a child by an offender not as a person and, but as a useful for him thing, who encourages others to free transfer of certain material assets (money, food, etc.). In this case a child is an instrument of committing antisocial acts, being at the same time helpless victim of an offender.

The subject of this crime should be considered – an adult, sane person using a child of tender years for begging, thus having a special status in relation to the child.

The author has determined significant characteristics of a person, who uses a child of tender years for begging. This is mainly a female person (child's mother), who is not married, has a dependent 1 or 2 children (and sometimes more), has a permanent place of residence, who is characterized mainly mid-dling, is a citizen of Ukraine with incomplete secondary education (and sometimes without education), unemployed and mostly previously not convicted.

The subjective aspect of the corpus delicti under the Art. 150¹ of the Criminal Code of Ukraine is in committing it only with direct intent and concerning the attitudes of the guilty party to the effects – they are expressed in the form of causing moderately severe or severe injuries to a child and can only be characterized as negligence. And in intent cases of the perpetrator and conscious assumption that because of certain actions a child will get injuries (moderate or severe), the acts should be qualified by cumulation of crimes under the relevant articles of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine.

A child as a special subject of social relations will always require special attention and proper primarily legal guaranteeing in protection of the rights, therefor, studies aimed at its improvement will always be relevant and practically significant.

Key words: *a child, a human being, parents, begging, involvement, usage, a crime, corpus delicti.*

